

CAUSAE MATRIMONII V UHORSKEJ KÁNONISTIKE
A CIRKEVNOSÚDNEJ PRAXI PRVEJ POLOVICE
19. STOROČIA¹

ADRIANA ŠVECOVÁ – VOJTECH VLADÁR

ŠVECOVÁ, Adriana – VLADÁR, Vojtech. *Causae matrimonii in Canon Law and the Practice of Church Courts in the Kingdom of Hungary in the First Half of the 19th Century*. Historický časopis, 2024, 72, 1, pp. 25-47, Bratislava.

Legal regulation of Catholic marriage in the modern period may be found in older Canon Law compilations and their rules were revised and dogmatically supported by the legislation of the Council of Trent. The study examines the post-Tridentine legal basis of the fundamental institutions of personal marriage law of the Catholic Church that enabled the solving various matrimonial disputes (*causae matrimonii*) and their other legal and social consequences. Following the doctrine on the principal of the indissoluble *sui generis* matrimonial contract, the authors presented the substantial law and procedural law aspects of Canon Law institutions, which were applied while declaring a marriage null and void or dissolving it. They paid attention also to the then often applied matrimonial institution – separation from table and bed that did not cause termination of marriage, but enabled the married couple to permanently or temporarily interrupt matrimonial cohabitation. In addition to theoretical research they proceeded also to search in the Slovak private archives of the Catholic Church (specifically in the Archive of the Archdiocese of Trnava) for the purpose of proper illustration of the presented Canon Law regulations of the late modern period with the probes into the familiaristics of Church courts in the Kingdom of Hungary at the beginning of the 19th century.

Keywords: Canon law. Council of Trent. Modern period Kingdom of Hungary. Marriage. Indissolubility. Nullity of marriage. Dissolution of marriage. Separation from table and bed. Casuistic; Archive of the Archdiocese of Trnava.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.1.2>

1 Štúdia je výsledkom riešenia grantov VEGA č. 1/0012/23 *Komparatívna analýza inštitútov dedičského práva ako možné materiálne východisko pre budúcu občianskoprávnu úpravu SR* a VEGA č. 1/0548/22 *Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia*.

Motto: „Ty ale manželko moja sa miliš, lebo ináč mislíš, a na to Písmo Sväté nemislíš, kto stav sv. manželski ustanovil, že len ten ho ma moc zrušiť, to jest Pan Boch všemohuci, keď povola k sebe ktorej kolvek stranki či manžela, alebo manželku s tohto sveta.“²

Úvod

Počas celého dvojtisícročného vývoja sa v kánonistike akceptovalo, že manželstvo je spoločenstvom života (*consortium omnis vitae*) jedného muža a jednej ženy, zamerané na plodenie a výchovu detí, ako i spoločné dobro manželov.³ I keď niektoré z uvedených cieľov boli v priebehu histórie stavané do popredia a iné viac do úzadia, po celé stáročia sa nezmenil postoj katolíckej cirkvi k podstatným vlastnostiam manželstva, ku ktorým vždy náležali jednota (*unitas*) a nerozlučiteľnosť (*indissolubilitas*).⁴ Tie totiž pramenia v prirodzenom, respektíve pozitívnom Božom práve, ktoré je nezmeniteľné a nezrušiteľné.⁵ Manželstvo zároveň predstavuje jednu zo siedmich sviatostí, a preto sa nielen s jeho uzavieraním, ale taktiež s možným zánikom spájali prísne a do najmenších detailov špecifikované právne normy.⁶

Keďže s týmto základným inštitútom rodinného práva (t. j. osobného manželského práva) sa zároveň spája založenie rodiny, predstavujúcej základ spoločnosti a štátu, jeho cirkevná ochrana bola v zásade podporovaná i laickým zákonodarstvom jednotlivých štátov. Tá spočívala predovšetkým v poskytovaní svetského ramena (*brachium saeculare*) pri vynucovaní predmetných noriem a rozhodnutí cirkevných súdov, ktoré boli jedinými inštitúciami kompetentnými posudzovať manželské spory katolíkov.

K väčšej ingerencii štátu do manželských záležitostí začalo v Uhorsku dochádzať až za čias osvietenstva (zásahy Karola III. v *Resolutionis Carolinae* – 1731)⁷, ale až cisár Jozef II. výslovne pristúpil k úprave manželských práv

-
- 2 Archív Trnavskej arcidiecézy (ATA), fond (f.) Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia, spor manželov Mondokovcov, rok 1912.
 - 3 Mod. D 23,2,1,1; Grat. C. 27, q. 2, c. 3 a X 2,23,11. Z hľadiska histórie možno konštatovať, že prakticky u všetkých národov možno nájsť určité náboženské predstavy spájané s inštitútom manželstva. Bližšie pozri napríklad RITTNER. *Církevné právo katolícké. Díl II.* Praha 1889, s. 276-278.
 - 4 VERMEERSCH, CREUSEN. *Epitome iuris canonici cum commentariis ad scholas et ad usum privatum, Tomus II.* Mechlinia 1925, s. 160.
 - 5 Bližšie pozri napríklad KASPER. *Teologie křesťanského manželství.* Brno 1997, s. 40; KLIMEŠ. *Psychické příčiny neplatnosti manželství.* Olomouc 2004, s. 34.
 - 6 Trid., sess. 24, Doctrina de sacramento matrimonii. Bližšie pozri REYNOLDS. *How Marriage Became One of the Sacraments.* Cambridge 2016.
 - 7 Pozri ŠOLTĚS. Konfesionálne zmiešané manželstvá v Uhorsku. Právne normy a sociálna prax do roku 1848. In *Historický časopis*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 420-422.

protestantských poddaných.⁸ Vzhľadom na skutočnosť, že vznik manželstva sa vždy spájal aj s rôznorodými majetkovopravnými (či dedičskými) záležitosťami manželov a ich príbuzenstva, predmetné kauzy patrili na cirkevných súdoch k jedným z najdôležitejších a najčastejších sa vyskytujúcich. Uvedené konštatovanie platí napriek tomu, že v Uhorsku náležalo svetskej moci a jej (obyčajovému a zákonnému) právu posudzovať civilné účinky manželstva (a to najmä v rámci manželského majetkového práva), čo predznamenal pomerne unifikovaný charakter úpravy osobných vzťahov medzi manželmi, avšak zároveň aj rôznorodosť systémov a inštitútov manželského majetkového práva podľa stavovskej príslušnosti.⁹ Výnimkou v tomto ohľade nebol ani skúmaný archívny materiál metropolitného súdu Ostrihomskej arcidiecézy dokumentujúci živú súdnu kánonickoprávnu prax, o ktorú sa zatiaľ slovenská právna historiografia zaujímala len veľmi sporadicky, ak vôbec.¹⁰

1. Kánonickoprávne základy sviatostného a nerozlučiteľného manželstva a najdôležitejšie procesné zásady aplikované cirkevnými súdmi v manželských kauzách

Katolícka cirkev odjakživa dbala na nerozlučiteľnosť manželstva, a to predovšetkým v duchu známeho biblického výroku Ježiša Krista „*Čo Boh spojil, člo-*

-
- 8 Patent zo 16. januára 1783. V právnej histórii sa na tomto normatívnom pozadí hovorí o náboženskom systéme osobného manželského práva, ktorý začal štát vo všeobecnejšej rovine narušovať od čias Francúzskej revolúcie. DZIADZIO. *Powszechna historia prawa*. Warszawa 2008, s. 313. Do polovice 16. storočia však išlo pri inštitúte manželstva prakticky o výlučnú záležitosť katolíckej cirkvi. RITTNER, *Církevné právo katolícké*, s. 280.
- 9 Bližšie pozri LACLAVÍKOVÁ. Spolunadobudnutý majetok manželov (koakvizícia) a formovanie modernej úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (1848 – 1950). In SCHELLE, ed. *Právni a ekonomické problémy súčasnosti I. Sborník prací*. Ostrava 2007, s. 70-114; LACLAVÍKOVÁ. *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva)*. Bratislava 2010, s. 21-22.
- 10 Všeobecne k uhorskému stredovekému cirkevnému súdnictvu možno spomenúť aj nasledujúce štúdie: LABANC. Počiatky úradu biskupského vikára v Uhorskom kráľovstve na príklade Ostrihomskej arcidiecézy. In *Církevné dejiny*, 2020, roč. 11, č. 1, s. 14-31; GLEJTEK. Práva a povinnosti uhorských biskupov pri správe diecéz v 11. až 14. storočí z pohľadu kánonického práva. In *Konštantínové listy*, 2018, roč. 11, č. 1, s. 97-104. Bližšie pozri tiež štúdiu maďarských autorov v slovenskom jazyku: LAKATOS; MIKÓ. Fungovanie cirkevného súdnictva v stredovekom Uhorsku. Ostrihomský tribunál v rokoch 1399 – 1428. In *Kultúrne dejiny*, 2015, roč. 6, č. 1, s. 28-45. Štúdiá vychádza z monografie TÓTH; LAKATOS a MIKÓ. *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíraskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején*. Budapest 2014. K predmoháčskemu cirkevnému súdnictvu bližšie pozri tiež BÓNIS. Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, 1963, roč. 49, s. 174-236.

vek *nech nerozlučuje*.¹¹ Tento predikát sa pôvodne týkal všetkých kresťanov, od čias rozdelenia kresťanského sveta protestantskou reformáciou všetkých katolíkov. Detailne rozpracovaná kánonistika zároveň akceptovala premisu zachovávanú od čias antiky, že ľudskou mocou absolútne nerozlučiteľné sú len manželstvá sviatostné a dokonané, čiže konzumované *humano modo* vykonaným manželským pohlavným stykom.¹² Ak preto jedna z uvedených požiadaviek absentovala, do úvahy prichádzal inštitút rozviazania manželstva, a to predovšetkým v prospech kresťanskej viery. Keďže aj samotní cirkevní predstavitelia si od začiatku uvedomovali nemožnosť zachovania manželského spolužitia za každých okolností, pristúpili tiež k skonštruovaniu inštitútu odluky (separácie) manželov, v histórii najznámejšieho pod pojmom odluka od stola a lôžka (*separatio a mensa et thoro*).¹³

Za daných okolností sa tak vyhovel prirodzenoprávnej i pozitívnoprávnej Božskej požiadavke o nerozlučiteľnosti manželstva a zároveň sa vyšlo v ústrety manželom, od ktorých nebolo možné za istých podmienok spravodlivo požadovať, aby zotrvali v manželskom spolužití.¹⁴ Ak by sme uvedené závery zhrnuli slovami P. Khlósza, ktorý pôsobil na historickej Trnavskej univerzite v polovici 18. storočia, pri manželstve prichádzalo do úvahy: a) anulovanie, t. j. vyhlásenie za neplatné od začiatku (*nullitas matrimonii*); b) trvalé zrušenie, a to inštitútom najčastejšie nazývaným rozviazanie (*divortium, totale divortium*), ktorý sa aplikoval v prospech kresťanskej viery v prípade manželstva nesviatostného alebo nekonzumovaného; c) splatnenie, a to či už jednoduchou konvalidáciou (*convalidatio simplex*) alebo sanáciou v základe (*sanatio in radice*), potom ako, zjednodušene povedané, odpadla prekážka brániaca jeho platnosti; d) umožnenie manželom odluky od stola a lôžka, na základe čoho zostávali naďalej manželmi, avšak ich manželské práva a povinnosti boli dočasne alebo trvale suspendované.¹⁵

Pokiaľ ide o procesné ustanovenia, s ohľadom na potridentské reálie je v prvom rade potrebné spomenúť privilégium cirkevných súdov katolíckej cirkvi (všeobecné *privilegium fori*) súdiť manželské kauzy svojich veriacich. Táto norma sa ustálila už za čias raného stredoveku a potvrdená bola i najvýznamnejším dielom histórie kánonického práva, tzv. Graciánovým dekrétom (*Concordia dis-*

11 *Quod Deus coniunxit, homo non separet*. Mt, 19,6.

12 KÖVY. *Summarium elementorum iurisprudentiae Hungaricae*. Sáros Patak 1822, s. 36.

13 V tomto prípade reflektovali Kristov výrok o principiálnej nerozlučiteľnosti manželstva, okrem prípadov cudzoložstva. Porov. Mt 19,9. Ako zaujímavosť možno uviesť, že pravoslávni veriaci uvedené ustanovenie interpretovali v duchu rozvodu. Bližšie pozri JACOŠ. *Cirkevné právo*. Prešov 2006, s. 139-141.

14 SZLEMENICS. *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis. I. pars*. Posonium 1829, s. 132.

15 KHLÓSZ. *Praxis seu forma processualis*. Tyrnavia 1761, s. 212n.

cordantium canonum), ktorý bol zostavený okolo roku 1140.¹⁶ Ten istý prístup reflektovali aj ustanovenia Tridentského koncilu (1545 – 1563), ktorého úlohou bolo reagovať na protestantskú reformáciu predovšetkým potvrdením, respektíve definovaním katolíckych dogiem prirodzene reflektovaných aj do práva sviatostí (*ius sacramentorum*).¹⁷ Jeho závery boli v ranom novoveku akceptované príslušnými partikulárnymi synodami rovnako pre územie Uhorska, a to najmä s ohľadom na skutočnosť, že išlo o prevažne katolícku krajinu s katolíckymi vládcami.¹⁸ Obdobne možno odkázať na detailné a dôsledné zachovávanie manželskej doktríny o nerozlučiteľnosti manželstva praxou Ostrihomskej arcidiecézy, ktorá obdobne na prvom mieste reflektovala tridentské dekréty.¹⁹ S ohľadom na náš archívny výskum je nevyhnutné odvolať sa aj na zákonný článok č. 91/1791, ktorý potvrdzoval výlučnú súdnu právomoc súdov katolíckej cirkvi v manželských a snúbeneckých sporoch katolíkov a pri posudzovaní zmiešaných manželstiev (katolíkov a kresťan – nekatolíkov), čo zostalo v platnosti až do nástupu dualistického práva a s ním súvisiacich zmien v manželskom práve (prijatím prvého laického manželského zákona – zákonný čl. 31/1894).²⁰ Aj od tých čias

-
- 16 Bližšie pozri BRUNDAGE A. Concubinage and Marriage in Medieval Canon Law. In *Journal of Medieval History*, 1975, roč. 1, č. 1, s. 1-17.
- 17 BUŠEK. *Učebnice dějin práva církevního II*. Praha 1946, s. 207. K prekladu tridentských dekrétov do českého a anglického jazyka bližšie pozri HRDINA. *Dokumenty Tridentského koncilu*. Praha 2015; SCHROEDER. *The Canons and Decrees of the Council of Trent*. Charlotte 1978.
- 18 Uhorská cirkev bezproblémovo prijala tridentské závery (vrátane dekrétu *Tametsi*) 23. apríla 1564 na Ostrihomskej synode. *Catechismus ex decreto SS. Concilii Tridentini ad parochos S. Pii V. pont. max. jussu editus celssimo principe Francisco et Com. Barkóczy archi-episcopo Strigoniense*. Tyrnavia 1762, s. 419. Bližšie pozri tiež zákonné články 25/1552, 27/1563, 25/1567, 70/1618, 15/1647 a 20/1791. Aj vtedajší kánonisti Pavol Khlósz a Ján Jung vo svojich dielach obdobne odkazovali na závery tohto všeobecného koncilu. Trid., sess. 24, can. 12: „*doctrina de sacramento matrimonii: Si quis dixerit, causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos, anathema sit. V rovnakom duchu: Causam matrimonialem veluti unam ex praecipuis Fori Ecclesiastici causis, Episcopi tantum iudicio, non item Inferiorem decidendam esse*“. Citované podľa KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 225. Bližšie pozri tiež KELEMEN. *Institutiones juris hungarici privati. Liber I*. Budae 1818, s. 362 a JUNG. *Darstellung des ungarischen Privatrechtes. I. Band*. Wien 1818, s. 79-80.
- 19 *Quia vero iuxta Consilii Tridentini Doctrinam Sessio 24 vinculo matrimoniali conjuges ita obstringentesque, ut ita non essent duo, sed caro una, quod ergo Deus conjunxit, homines separare non possent*. V tejto súvislosti možno spomenúť napríklad kauzu šľachtického páru Jozefa Hrabovského a Apolónie Pinczérovej z roku 1802, predloženú cirkevnému súdu po deviatich rokoch ich manželského spolužitia. Keď totiž manželka sústavne od manžela utekala, súd nekompromisne rozhodol o jej povinnosti sa k manželovi vrátiť: „... *iuxta Cap. de illa uxor relinquens virum, per iudicium Ecclesiae ad eum redire cogenda veniret*“. In ATA, f. Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia, procesus VII, nr. 42, spor Pinczérová verzus Hrabovský, rok 1802.
- 20 JUNG, *Darstellung*, s. 22 a 79-80.

však zostávala pôsobnosť cirkevných súdov v manželských sporoch katolíkov zachovaná, hoci ich rozhodnutia už nedisponovali účinkami *pro foro civili*.²¹ V základnej jurisdikčnej otázke je možné sa odvolať aj na autoritu súdobých kánonistov a civilistov, z ktorých môžeme citovať P. Khlósza:

*„... na spory o odluku platia u nás, či ide o prípady odluky od lôžka a samotného manželského zväzku (quoad thorum ac tectum, ipsumque vinculum), či len o odluku od stola a lôžka (quoad solum thorum et tectum), rovnaké pravidlá, platné v uhorskom, tak aj v kánonickom práve“.*²²

Aj náš archívny výskum napokon potvrdil, že cirkevné súdnictvo, spadajúce do územnej pôsobnosti Ostrihomskej arcidiecézy, najčastejšie rozhodovalo vo veciach manželskej nulity, respektíve dočasných či trvalých manželských odlúk.

Osobnoprávne účinky rozhodnutí súdnych tribunálov vo veciach manželských, t. j. ak súd dospel k záveru, že manželstvo nikdy nevzniklo (nulita manželstva), že sa rozlučuje alebo sa dovoľí odluka od stola a lôžka (dočasne alebo natrvalo), objektívne zasiahli aj majetkovoprávne postavenie manželov. Vecná súdna príslušnosť cirkevných súdov sa tak nie raz rozšírila aj na citlivé otázky posúdenia majetkových nárokov sporiacich sa manželov voči sebe navzájom (najmä manželky voči manželovi) a určenie náhrady súdnych trov. V prípade nevinných manželiek sa pritom často rozhodovalo o ich majetkovoprávnom osamostatnení (t. j. o rozdelení a odovzdaní spolunadobudnutého majetku manželov, vyplatení obvenenia, vrátení vena a prínosu, a to podľa záväzných svetských právnych noriem, platných pre ten-ktorý stav) a predovšetkým o zákonom nároku na jej alimentáciu (vrátane plnenia si vyživovacej povinnosti manžela/otca na maloleté deti, pokiaľ tie zostali v opatere matky). Aj v tomto ohľade možno citovať P. Khlósza:

*„V prípade odluky od lôžka alebo inak povedané separácie od lôžka a spoločného súžitia, ktorý určil cirkevný súd, je možné (s výnimkou obvenenia) rozdeliť všetky počas manželstva spoločne nadobudnuté majetky rovným dielom medzi oboch manželov, a tiež určiť „dlhy“ [debita – t. j. nároky] na výživu a živobytie pre nevinnú stranu a potomkov, a tiež zaplatenie súdnych trov, ktoré sú vynútitel'né na svetských súdoch pomocou žalôb nazývaných litterae compasualles [t. j. listín dotýkajúcich sa verejných bremien].“*²³

21 Od toho času sa tak zachováva náhľad, že tak cirkev, ako aj štát disponujú v záležitostiach manželstiev svojou vlastnou kompetenciou: cirkevné právo *in foro ecclesiastico*, svetské právo *in foro civili*, teda každá právne dokonalá spoločnosť (*societas iuridice perfecta*) vo svojej vlastnej sfére pôsobnosti. Bližšie pozri BUŠEK, Učebnice, s. 243-244.

22 KHLÓSZ, Praxis seu forma processualis, s. 230.

23 KHLÓSZ, Praxis seu forma processualis, s. 2.

Okrem univerzálnych kánonickoprávnych noriem, zachytených predovšetkým v zbierke *Corpus iuris canonici*, sa v Uhorsku uplatňovali i ďalšie pramene, ktoré bližšie špecifikovali predovšetkým procesnoprávne aspekty prejednávania manželských káuz. Viaceré syntézy uhorského práva z druhej polovice 18. storočia poukázali predovšetkým na dva z nich, ktoré sa v predmetných sporoch v Ostrihomskej arcidiecéze bežne uplatňovali. V prvom rade išlo o všeobecnú konštitúciu Benedikta XIV. vydanú ešte v roku 1741 a starší partikulárny prameň Štatút sv. Stolice Ostrihomskej arcidiecézy z roku 1657 (novelizovaný v roku 1686), ktoré upravili a spresnili niektoré sporné záležitosti pri pojednávaniach a rozhodovaniach v manželských súdnych sporoch.²⁴

Čo sa týka súdnej príslušnosti, manželské kauzy katolíkov a zmiešaných manželstiev súdil, v súlade s normami potvrdenými Tridentským koncilom, na prvom stupni diecézny súd zložený z diecézneho biskupa, respektíve jeho zástupcu – generálneho vikára s konzistoriálnymi prísediacimi, najčastejšie z radov kanonikov.²⁵ Riadnu odvoláciu inštanciu potom predstavoval metropolitný súd, teda súd arcibiskupa, ktorý rozhodoval o odvolaniach od biskupských súdov v pozícii *forum revisorium*.²⁶ Pokiaľ ide o tretiu inštanciu, Uhorsku náležalo privilegium rozhodovať o predmetných kauzách priamo v uhorskej partikulárnej cirkvi, konkrétne na súde prímasa – ostrihomského arcibiskupa (*sedes primatialis*), ktorý sa zaoberal odvolaniami voči rozhodnutiam súdov metropolitných.²⁷ V prípade nespokojnosti prichádzala do úvahy možnosť obrátiť sa priamo na Rímsku kúriu (*Sedes Romana*). Celkom prirodzene, keďže tieto súdy rozhodovali v mene pápeža, proti jeho rozhodnutiu už neprichádzal (pod trestom exkomunikácie) do úvahy žiadny opravný prostriedok.²⁸

24 Spomenutý nový Štatút ostrihomskej súdnej stolice z roku 1686 napríklad pripomenul, že ak by sa advokáti nechceli dohodnúť na ukončení kauzy, môže Svätá stolica v ktoromkoľvek štádiu sporu (ako konečná inštancia) zasiahnuť a vydať definitívny rozsudok. Bližšie pozri KHLÓSZ, Praxis seu forma processualis, s. 231-233.

25 Trid., sess. 24, cap. 20 de ref. matrim. Ako uvádza P. Khlósz: „*Episcopi enim habent potestatem res ecclesiasticas ac spirituales (quibus sacramentum matrimonii adnumeratur)*.“ Citované podľa KHLÓSZ, Praxis seu forma processualis, s. 228. Podobne SZLEMENICS, Elementa iuris, s. 152.

26 Trid., sess. 24, can. 12; can. 20 de ref. matrim.; Sext. 6,12; Matejov dekrét 1,3; Vladislavov dekrét 1,45 a 46; zák. čl. 29/1723 a 16/1791 § 16. Ak v príslušnej krajine existovala len jedna arcidiecéza, za riadnu odvoláciu inštanciu sa určil jeden zo súdov biskupov – sufragánov. V súčasnosti je nevyhnutné, aby bol takýto súd ako odvolací ešte potvrdený Apoštolskou signatúrou (*Signatura Apostolica*). POLÁŠEK. *Procesní právo*. Olomouc 2003, s. 13-14.

27 SZLEMENICS, Elementa iuris, s. 22; NEMEC. *Základy kánonického práva*. Bratislava 2001, s. 164; ERDŐ. Eheprozesse im mittelalterlichen Ungarn. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 1986, roč. 72, č. 1, s. 250-276.

28 Porov. can. 1404 CIC 1983; 1058 CCEO 1990 a 1556 CIC 1917. K štruktúre a rozdeleniu miestnej a vecnej pôsobnosti súdov Ostrihomskej arcidiecézy pozri bližšie inventár archívu

Z hľadiska zloženia cirkevných súdov na nich, okrem samotných sudcov, na jednotlivých inšanciách vystupovali viaceré úradné osoby, z ktorých možno osobitne spomenúť: súdneho notára zapisujúceho všetky podstatné informácie o priebehu procesu; súdneho fiškála hájaceho záujmy biskupa a súdu a dozorujúceho všetky spory od začiatku až do vynesenia rozsudku; ako aj advokáta chudobných (*advocatus pauperum*) plateného priamo súdom a zastupujúceho, ako už z jeho pomenovania vyplýva, záujmy menej zámožných osôb.

Osobitné miesto v predmetných sporoch potom zastával obranca zväzku (*defensor vinculi/matrimonii*), ktorý musel byť obligatórne prítomný v sporoch o nulitu, respektíve rozviazanie manželstva a pri všetkých procesných úkonoch realizovaných v týchto sporoch.²⁹ Tento záver potvrdzuje aj P. Khlósz, ktorý zdôrazňuje, že na všetkých stupňoch cirkevných súdov je potrebné ustanoviť obrancu manželstva, ktorý, ak na prvom stupni bola vyhlásená nulita manželstva, sa musí proti rozhodnutiu odvolať na druhý stupeň, a to počas 10-dňovej odvolacej lehoty. Pokiaľ na druhostupňovom súde nevznikla potreba sa znovu odvolávať, súdne rozhodnutie sa stávalo právoplatným; v inom prípade malo konanie pokračovať.³⁰

Pokiaľ ide o osoby oprávnené vzniesť žalobu v manželských veciach (tzv. aktívna legitímácia sporových strán), v prvom rade to boli samotní manželia, avšak i osoby iné, ktoré preukázali svoj záujem, prípadne to mohol byť priamo zástupca cirkvi (*fiscus consistorialis*) sledujúci verejný záujem.³¹ Ako sme už naznačili, samotný výkon rozhodnutí cirkevných súdov náležal z dôvodu dobrej spolupráce medzi katolíckou cirkvou a štátom kompetentným svetským úradom (*civiles magistratuales*).³²

Zostáva v krátkosti pohovoriť ešte o sekundárne žalovaných osobách, ktoré mohli žalobcovia, obžalovaní alebo súdy identifikovať ako tzv. narušovateľov alebo zasahovateľov do manželstva (*turbatores*). Pavol Khlósz o nich hovorí ako osobách, ktoré sa nehanbili do legitímnych práv manželov akýmkoľvek spôsobom zasahovať, respektíve ich obmedzovať na osobe, majetku alebo právach. Do tejto kategórie však radil tiež osoby, ktoré zneužívali svoju legitímnu autori-

Ostrihomskej arcidiecézy. V ňom sa uvádza, že prvostupňovým súdom bol pre skúmanú oblasť západného Slovenska trnavský vikariátny súd, ako sídlo trnavského súdneho obvodu, keď od roku 1777 bola Ostrihomska arcidiecéza jurisdikčne rozdelená na dva obvody: trnavský a ostrihomský. Bližšie BÓNIS. *Levéltári leltárok. Útmutató az esztergomi primasi levéltárhoz*. Esztergom 1964, s. 154. Tiež DOLINSKÝ. *Dejiny Cirkvi. Druhý diel*. Stredovek. Bratislava 1997, s. 136; SCHATZ. *Dějiny papežského primátu*. Brno, 2001, s. 186-187.

29 SZLEMENICS, *Elementa iuris*, s. 21; KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 231-232.

30 Na ustanovenie obrancu zväzku poukázala aj už spomenutá konštitúcia Benedikta XVI. Bližšie pozri KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 232.

31 KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 207-211 a SZLEMENICS, *Elementa iuris*, s. 152.

32 ŠPIRKO. *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin 1943, s. 251 a 266.

tu (napríklad rodičia alebo súrodenci). V tejto súvislosti konkrétne uviedol: „... neexistuje totiž žiadny zákonný dôvod pre rodičovský zákaz manželstva, pripúšťa sa len ich dovoľenie“ (... *quod nulla lege prohibitum invenitur, concessum esse intelligitur*). Takéto konania sa vo všeobecnosti nazývali násilnosťami (*potentiarum ac violentiales*) a spadali pod tzv. skutky menšieho násillia (*acta potentiae minores*). Uhorské sudy mohli narušovateľov manželstva pokutovať až do výšky 100 zlatých a odsúdiť ich tiež na náhradu všetkých súdnych trov, z ktorých polovica patrila sudcom a druhá poškodenej strane.³³ Uvedené možno ilustrovať príkladom kauzy manželov Dubničkovcov z Trnavy o odluku manželstva, ktorý sa začal v roku 1817, osem mesiacov po jeho uzavretí. V ňom boli ako narušiteľky manželkou Alžbetou, rod. Magyaryovou označené manželove najbližšie príbuzné: matka Anna, rod. Bobkovičová a sestra Anna, rod. Dubničková, pričom súd sa s tvrdením žalobkyne stotožnil.³⁴

2. Vyhlásenie manželstva za neplatné

Ako sme už naznačili, v katolíckom ponímaní neprichádza do úvahy rozviazanie sviatostného a konzumovaného manželstva, pričom za jediný spôsob jeho zániku sa považuje smrť jedného alebo oboch manželov.³⁵ Pri sumarizujúcom pojednaní o tomto inštitúte je dôležité na prvom mieste zdôrazniť, že v jeho prípade nejde o rozviazanie existujúceho manželstva, keďže cirkevný sudca ho nerozväzuje, len skúma potenciálnu existenciu príčin jeho neplatnosti. Tie môžu spočívať vo vade manželského súhlasu (napríklad omyl v osobe alebo jej vlastnostiach), v existencii manželskej prekážky (na ilustráciu, platný Kódex kánonického práva ich pozná dvanásť) a od promulgovania dekrétu Tridentského koncilu *Tametsi* (r. 1563) aj v nezachovaní kánonickej formy jeho uzavierania (sobáš pred príslušným duchovným a za prítomnosti dvoch alebo troch neúradných svedkov).³⁶ Samotné súdne rozhodnutie však uvedené skutočnosti len deklaruje, konštatujúc, že manželstvo nikdy neexistovalo, a teda obe strany boli prakticky po celý čas slobodné.³⁷ V prípade, ak ho aspoň jedna zo strán slávila dobromyseľne vo viere, že uzaviera platné manželstvo, hovoríme o tzv. putatívnom manželstve (*matrimonium putativum*). Takéto manželstvo sa síce považuje za objektívne neplatné, ale predmetná dobromyseľnosť spôsobuje uznanie detí pochádzajúcich

33 KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 233-234.

34 Súdny spis je uložený in ATA, f. Officium vicariale Tirnaviense, Processualia, nr. 8-13, spor Magyaryová verus Dubnička, roky 1816 – 1819. Bližšie k celej kauze ŠVECOVÁ. Inštitút manželstva v novoveku na pozadí sporu o odluku Jána Dubničku verus Alžbety Magyaryovej. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 2, s. 231-248.

35 Trid., sess. 24, cann. 5 a 7.

36 DUDA. *Katolícke manželské právo*. Spišská kapitula 1996, s. 45 a 203-204.

37 RITTNER, *Církevné právo katolícké*, s. 333-335.

z takéhoto spolužitia za legitímne.³⁸ Na ilustráciu možno uviesť, že ak by napríklad jeden z manželov uzavrel nové manželstvo v domnienke, že druhá strana je mŕtva, avšak v skutočnosti by to tak nebolo, druhý zväzok by bol len putatívnym manželstvom, teda objektívne neplatným z dôvodu manželskej prekážky existujúceho manželského zväzku.³⁹ Na tomto základe by musela domnele pozostalá strana obnoviť manželské spolužitie s pôvodným manželským partnerom.⁴⁰

Ako sme už uviedli, v kauzách nulity manželstva je nevyhnutná prítomnosť obhajcu zväzku, ktorého úlohou je jednotlivé dôvody neplatnosti manželstva spochybňovať.⁴¹ Tak, ako to bolo do pontifikátu pápeža Františka a vydania jeho konštitúcií *Mitis iudex Dominus Iesus*, respektíve *Mitis et misericors Iesus* (obe z roku 2015), povinnosťou obhajcu zväzku bolo obligatórne odvolanie sa proti rozsudku súdu prvého stupňa, čím sa zabezpečovalo povinné dvojstupňové preskúmanie platnosti každého manželstva.⁴² Po potvrdzujúcom rozsudku druhej inštancie bol však od tejto povinnosti, ak tak usúdil vo svojom svedomí, oslobodený.⁴³ Až po získaní potvrdzujúceho rozsudku o nulite manželstva sa strany stávali právne voľnými (s účinkami k dovoľnosti) k uzavretiu nového manželstva.⁴⁴

-
- 38 Takéto deti sa zároveň pripúšťali k dedeniu po oboch rodičoch, čo neprichádzalo do úvahy napríklad pri incestných zväzkoch. KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 228. Bližšie pozri ROUILLARD. *Medieval Considerations of Incest, Marriage, and Penance*. London 2020.
- 39 NĚMEC. *Manželské právo katolíckej cirkve s ohľadom na platné české právo*. Praha; Kostelní Vydří 2006, s. 20-21.
- 40 Ak by však napríklad žena, veriac, že manžel je mŕtvy, vstúpila do kláštora, po jeho návrate sa zastával názor, že je lepšie, aby zostala naďalej v kláštore, avšak nesmela byť k tomu nútená. Inak povedané, domnele mŕtvy manžel si mohol manželku z kláštora odvieť. KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 219.
- 41 Obhajcu zväzku nominoval biskup a v jeho neprítomnosti generálny vikár, na svetských súdoch predseda súdneho senátu. K jeho všeobecným povinnostiach patrilo: aby ochraňoval hodnotu manželstva a aby nenadŕžal ani jednej zo strán. Ako k tomu na vysvetlenie uviedol Pavol Szlemenics: „*Strany môžu sudcu zaviesť do omylu, ale on má úzkostlivo hľadať pravdu.*“ Bližšie pozri SZLEMENICS, *Elementa iuris*, s. 231.
- 42 Bližšie pozri HRDINA. K vybraným aspektům nového kanonického manželského procesu. In *Revue církevního práva*, 2016, roč. 22, č. 1, s. 9-22; HRDINA. Biskup soudcem ve své diecézi. In *Revue církevního práva*, 2016, roč. 22, č. 2, s. 7-22; MENKE. Obhájce svazku v manželském procesu po reformě papeže Františka. In *Revue církevního práva*, 2016, roč. 22, č. 3, s. 25-35.
- 43 Benedikt XIV., Konštitúcia *Dei miserationi* (r. 1741). Podľa názorov viacerých kánonistov aj evanjelici a kalvíni prijali nepriamo do svojich predpisov obsah záverov zmienenej konštitúcie. Bližšie pozri NĚMEC, *Manželské právo katolíckej cirkve*, s. 50-51.
- 44 V tejto súvislosti je však dôležité pripomenúť aj tradičné kánonickoprávne pravidlo, podľa ktorého sa rozsudky vo veci osobného statusu nikdy nestávajú vecou rozsúdenou (*res iudicata*). Bližšie pozri SZLEMENICS, *Elementa iuris*, s. 153.

Ďalšie aspekty problematiky nulity manželstva budeme ilustrovať na kauze žalobkyne Anny Krajčovičovej a žalovaného Juraja Holčeka z archívu Trnavskej arcidiecézy, ktorá bola prejednávaná v roku 1807.⁴⁵ Tá sa konkrétne týkala požiadavky na vyhlásenie nulity manželstva z dôvodu impotencie na strane manželky, následkom ktorej nebolo doposiaľ manželstvo konzumované. Samotný spor v tomto prípade iniciovala po trojročnom spolužití manželka, v tom čase 20-ročná, ako poškodená strana, ktorá žalovala 27-ročného manžela. Najväčší problém spočíval v skutočnosti, že manžel po istom čase manželku opustil a odišiel bývať k rodičom do Dolnej Stredy. Pokiaľ ide o jeho pohľad na celý prípad, manželské problémy vysvetľoval „*potíkaním sa manželky*“ (*propter evagationes*) a jej „*neposlušnosťou*“ (*inobedientiam*) voči nemu. Na otázku manželského intímneho spolužitia obe strany odpovedali v tom zmysle, že sa o to pokúšali približne desaťkrát, avšak neúspešne, čo manželka doplnila vysvetlením týkajúcim sa prílišnej krátkosti manželovho penisu, navyše neschopného dostatočnej erekcie k súložiu (... *quod membrum virile ad modum breve sit viri*).⁴⁶ Zaujímavosťou zostáva, že samotná manželka odpovedala na výslovnú otázku ohľadom ochoty žiť s ním naďalej kladne, avšak pod podmienkou, že „... *by mohla dúfať v jeho náklonnosť, ktorú doteraz od neho nezakúsila*“ (... *illius erga se propensionem, quam hactenus experta non est, sperare potuerit*). Keďže hlavné dôkazné prostriedky, ktoré prichádzali v prípade manželskej prekážky impotencie do úvahy spočívali vo svedeckých výpovediach, a to najmä znalcov, cirkevný súd predvolal pred svoj notársky úrad povolaného lekára, chirurga i babicu, kvôli telesnej obhliadke oboch manželov. Osobitne sa zachovala výpoveď babice Anny Šlechtigovej, ktorá konštatovala, že žena je fyzicky zdravá, avšak naďalej panna („*Dass oben gedachte Anna Kreithovits ohne allen Fehlerhaften von der GeburtsTheile seyn, wie auch noch alle Zeichen der Jungerschaft habe*“).

Pri rekapitulácii dôkazných prostriedkov spis obsiahol žalobu, výpovede oboch manželov, výpovede znalcov z odboru medicíny, ako aj excerpty relevant-

45 ATA, f. Officium vicariale Tirnaviense, Processualia, spor Anna Krajčovičová verus Juraj Holček, rok 1807.

46 Výsluch manželov ohľadom uvedených skutočností prebiehal nasledovne: „3. *Či strany spolu spali počas spoločného súžitia, či súložili spolu – vykonávali spolu telesné spojenie a koľkokrát (Tum an carnalem copulam tentaverint, et quoties?) A konečne, či konzumovali súložou manželstvo? Alebo nie? Manželka odpovedala na tretiu otázku toto: Počas celej doby spolužitia sme spolu spali. Telesné spojenie sme mali nepochybne desaťkrát [pokusov], ale nemohli sme manželstvo konzumovať (Copulam carnalem tentaverint facile decem vicibus, neque tamen matrimonium consumare potuerunt), pretože mužov pohlavný úd bol malý. Žalovaný muž sa usiloval vyhnúť zdieľaniu lôžka, tak, ako k tomu dochádzalo skôr; raz s ním zdieľala lôžko, jednako teraz a aj od času, čo spolu znovu žijú; nedávno sa tiež strany pokúšali opäť o telesné spojenie kvôli konzumovaniu manželstva, avšak muž má pre súlož príliš krátky penis, navyše bez potrebného stoporenia“.*

ných kánonickoprávnych prameňov týkajúcich sa tohto prípadu. K samotným dôkazom sa potom vyjadril *defensor matrimonii* Štefan Lauro, ktorý tak ako to vyplývalo z jeho funkcie, hájil zachovanie manželského zväzku. Ten na jednej strane priznal dôkaznú váhu výpovediam lekárov konštatujúcim nefunkčnosť manželovho penisu v dôsledku vady na predkožke, avšak sám trval na tom, že nie je možné sa legitímne vysloviť za impotenciu manžela. Vo svojich záveroch totiž zdôraznil, že ani jeden zo znalcov nekonštatoval neschopnosť erekcie manžela, sám odkazujúc na prípad biblického Abraháma, ktorý sa dočkal syna Izáka až v stom roku svojho života.⁴⁷ Obhajca zväzku z toho dôvodu trval na tom, aby manželia naďalej pokračovali v manželských úkonoch a pokúšali sa o konzumovanie manželstva. Výpoveď manželky potom spochybnil odkazom na skutočnosť, že o manželovej impotencii nepovedala svojmu farárovi, ale skôr o tom informovala svoju matku. Samotný manžel pritom konštatoval, že k manželke necíti žiadny odpor, skôr naopak, čím nepriamo vylúčil možnosť zvažovania relatívnej manželskej impotencie týkajúcej sa len konkrétneho manželského partnera. Obhajca zväzku pritom výslovne odmietol argumenty advokáta žalobkyne, ktorý uviedol, že ak postačuje v trestných kauzách výpoveď obžalovaného a *corpus delicti* k jeho odsúdeniu a dokonca i strate života, manželovo priznanie sa k impotencii i neschopnosti erekcie a jeho fyzické vyšetrenie by malo postačovať k vyhláseniu manželstva za neplatné. V tejto súvislosti pripomenul kánonistické pravidlo: *Nuptias non concubitus, sed consensus facit* („Manželstvo vzniká súhlasom, nie súložou“).

Samotné rozhodnutie cirkevného súdu z 19. marca 1807 napokon konštatuje, že sa dostatočne podarilo preukázať (*sufficienter comprobata*), že manželia sa na uvedenom návrhu na nulitu manželstva tajne nedohodli a že konzumovanie manželstva nie je kvôli vade na strane manžela bez zázračnej liečby možné.⁴⁸ Z toho dôvodu súd žalobe vyhovel a manželovi „na večnosť zakázal“ pokúšať sa o uzavretie manželstva iného („*Sloboda vstupu do manželstva v Pánovi na strane obžalovaného, s'aby strany nevhodnej na uzavretie manželstva s ktoroukoľvek osobou, sa na večnosť zakazuje uzavrieť akýmkoľvek spôsobom*“). Tento rozsudok bol napokon 22. februára 1808 potvrdený i súdom druhej inštancie.

47 Gn 21,5.

48 Citát z rozhodnutia súdu prvej inštancie: „*Manželia [strany] sú oslobodené od dovŕšenia manželského aktu z dôvodu impotencie manžela, čo sa dostatočne dokázalo (sufficienter comprobata) na základe výpovedí oboch sporových strán; pod č. 2, že nedošlo medzi nimi k tajnému dohovoru o dôvode nulity manželstva; na základe medicínskeho vyšetrovania pod č. 3. sa potvrdilo, že toto dovŕšenie nie je možné z prirodzenosti a bez zázračnej liečby žiadnym spôsobom.*“

3. Rozviazanie manželstva

Na úvod je potrebné uviesť, že s ohľadom na teologické závery i ostatnú kánonistickú terminológiu je namieste prekladať výraz *divortium* ako „rozviazanie“, nie „rozvod“, okrem iného aj kvôli sprofanovania tohto pojmu vo svetskom rodinnom práve.⁴⁹ Historická kánonistika pritom za platnosti zbierky *Corpus iuris canonici* rozlišovala rozviazanie úplné (*divortium totale seu perfectum*), ktorým sa úplne rušilo manželské puto tak, že obe strany mohli pristúpiť k uzavretiu nového manželstva; a čiastočné (*divortium parziale seu imperfectum*), keď manželstvo trvalo ďalej, ale obe strany boli oslobodené od manželských práv a povinností.⁵⁰ Ako sme už viackrát uviedli, i keď úplné rozviazanie neprichádzalo pri katolíkoch do úvahy, táto premisa platila jedine v prípade sviatosťného a konzumovaného manželstva.⁵¹

Čo sa týka nesviatosťných manželstiev, od čias ranej cirkvi sa uplatňovalo tzv. Pavlovo privilegium, pri aplikácii ktorého môže jedna zo strán po prijatí krstu opustiť nepokrstenú stranu po jej negatívnych odpovediach na tieto dve otázky: či nechce taktiež prijať krst; respektíve či nechce aspoň s pokrstenou stranou naďalej žiť bez urážania Stvoriteľa (*sine contumelia Creatoris*).⁵² Pôvodné prirodzené manželstvo sa potom, s dovoľením Apoštolskej stolice (v súčasnosti miestneho ordinára), rozdelilo uzavretím nového manželstva pokrstenou stranou.⁵³

Pokiaľ ide o konzumáciu manželstva, ak bolo manželstvo platne uzavreté, ale medzi manželmi nedošlo k manželskej súložii, do úvahy prichádzalo jeho rozviazanie vstupom jedného z nich do rehoľného života (*religionis ingressum*).⁵⁴ Tu platilo pravidlo, že ak sa pre vstup do rehoľného rádu rozhodla len jedna strana, potrebovala k tomu dovoľenie kompetentnej cirkevnej autority.⁵⁵ V prípade ne-

49 V modernej histórii sa nadväzuje na prvý československý zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve zavádzajúci do československej právnej terminológie zákonný termín „rozvod“ pre zánik manželstva rozhodnutím súdu zo zákonných dôvodov.

50 Bližšie pozri SZLEMENICS, *Elementa iuris*, s. 150.

51 Ako sme už uviedli, pravoslávni akceptujú ako dôvod úplného odlúčenia (t. j. rozvodu) manželstva dokázanú neveru jedného z manželov. Bližšie pozri SZLEMENICS, *Elementa iuris*, s. 150; ERDÉLYI. Differences Between Western and East Central European Patterns of Remarriage and Their Consequences for Children Living in Stepfamilies. In *Hungarian Historical Review. New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2019, roč. 8, č. 4, s. 657-668.

52 Grat., C. 28, q. 2, c. 2 a KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 165.

53 KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 214.

54 RITTNER, *Praxis seu forma processualis*, s. 360-361.

55 Inou možnosťou bolo zloženie sľubu čistoty obomi manželmi, keď sa mohli oddeliť od spoločného lôžka, avšak nie od stola a spolužitia. Bližšie pozri KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 213-214 a 218-219.

získania súhlasu sa pritom musela vrátiť k druhému manželskému partnerovi. Po jej smrti ale nemala byť viazaná návratom do rehoľného života, avšak zároveň mala zakázané vstúpiť do manželstva iného. Po vstupe do rehoľného života však nebolo možné z neho odísť (ani v prípade smrti druhej strany), ani uzavrieť nové manželstvo.⁵⁶

Konkrétny prípad sa nám na tieto druhy káuz v trnavskom arcidiecéznom archíve nepodarilo nájsť. Predchádzajúcu kauzu Krajčovičová verzus Holček nebolo možné riešiť uvedeným spôsobom (a to i napriek jasnému dôkazu o nekonzuminaní manželstva a existujúcom panenstve manželky), keďže v danom prípade manželstvo nikdy neexistovalo. Ani samotné procesné strany sa nerozhodli postupovať takto a požadovali priamo nulitu manželstva.

4. Odluka od stola a lôžka

Pri manželstvách katolíkov bola väčšina káuz, ktoré dnes končia pred svetskými súdmi rozvodom, riešená prostredníctvom inštitútu odluky od stola a lôžka. Keďže novoveká kánonistika reflektovala možnosti trvalej odluky akceptovanej u protestantov, poväčšine začínala svoje teoretické pojednania o rozviazaní manželstva odkazom na existenciu úplnej a čiastočnej odluky.⁵⁷ Zatiaľ čo pri prvej konštatovala, že neprichádza do úvahy u katolíkov, pri čiastočnej *de facto* reflektovala iba katolícky inštitút odluky od stola a lôžka (tzv. nepravá odluka) za trvania manželstva, ktorú poznala vo forme trvalej alebo dočasnej.⁵⁸ Hlavným cieľom tohto inštitútu bolo na jednej strane oslobodiť manželov (najmä nevinnú stranu) od jej povinností, za súčasného zachovania sviatosti manželstva.⁵⁹ Tento inštitút prichádzal do úvahy len so zákonom taxatívne, avšak na druhej strane pomerne voľne definovaných dôvodov, ku ktorým sa radilo:

- cudzoložstvo, ktoré nebolo nevinnou stranou oplatené, ani odpustené;⁶⁰

56 Od 12. storočia sa zároveň akceptuje pápežské právo rozviazať platné (i sviatostné), avšak nekonzuminané manželstvo. Bližšie pozri DUDA, *Katolícke manželské právo*, s. 262n.

57 Bližšie pozri JUNG, *Darstellung*, s. 112.

58 SZLEMENICS, *Elementa iuris*, s. 150.

59 KELEMEN, *Institutiones*, s. 358 a KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 216.

60 Cap. 15, 16 de cong. conj. cap. 6 de eo, qui cogn. cap. fin. de adultu cap. 4.5. de divort. Pri cudzoložstve sa zároveň malo za to, že k implicitnému odpusteniu došlo i slobodným manželským stykom, ktorý nasledoval po spáchanom cudzoložstve druhou manželskou stranou. Bližšie pozri FRANK, *Principia juris civilis Hungarici. Tomus I.* Pestinum 1829, s. 129. Právo žalovať kvôli nevere zaniklo taktiež v prípade, ak vznikla z dobrovoľného súhlasu muža, prípadne ak bola iným spôsobom ospravedlniteľná (napríklad donútenie násilím a pod.). Bližšie pozri JUNG, *Darstellung*, s. 114. Uhorská kánonistika zároveň odkázala na svetské právo, ktoré trestalo ženu stratou života a muža stratou osobnej slobody, avšak, analogicky, len v prípade, ak nebolo takéto previnenie nevinnou stranou odpustené. Trip. 1,105 a 3,32 a zák. čl. 12/1723.

- duchovná vierolomnosť spočívajúca v absencii katolíckej viery prejavenej po sobáši, prípadne odpadnutí od viery k viere inej (tzv. duchovné cudzoložstvo) alebo heréze;⁶¹
- iné nebezpečenstvo pre dušu druhého manželského partnera alebo navádzanie na hriech;
- prílišná surovosť manžela;
- ohrozenie života a zdravia (napríklad pri pretrvávajúcom nebezpečenstve nakazenia sa chorobou ako lepra a pod.);⁶²
- prílišné márnotrúctvo jednej zo strán.⁶³

Pri všetkých uvedených dôvodoch prichádzala do úvahy dočasná odluka, pričom trvalá bola možná len v prípade (najmä opakovaného) cudzoložstva.⁶⁴ Aj pri ňom však novoveká kánonistika konštatovala, že ju možno zmeniť na dočasnú, a to najmä vtedy, ak by sa cudzoložstva dopustila aj nevinná manželská strana. Celkom prirodzene, za daných okolností nemohli odlúčení manželia pristúpiť k uzavretiu iného manželstva, a to z dôvodu manželskej prekážky existujúceho manželského zväzku (zákaz tzv. súčasnej bigamie).⁶⁵ Čo sa týka procesnej stránky, spor o odluku mohla iniciovať výlučne nevinná strana, pričom sudca musel rozhodovať nielen o jej dovolení, ale pri manželstvách s deťmi aj o ich budúcej starostlivosti a výchove.⁶⁶

V týchto sporoch sa obvykle riešila aj dôležitá otázka majetkovoprávneho vysporiadania manželov. Cirkevné sudy preto rozhodovali o deľbe a vysporiadaní spoločného majetku, a to v zásade rovným dielom medzi oboch manželov.⁶⁷ Uhorská kánonistika predmetný výklad doplnila o konštatovanie, že za takých okolností sa nevinnnej strane prisúdi nielen náhrada súdnych trov, ale i polovica koakvizície (majetok spolunadobudnutý počas manželstva). V prípade manželkinho víťazstva v spore mal byť manžel odsúdený taktiež na vydanie obvenenia a vyplácanie nevyhnutného výživného. V súdobom ponímaní sa totiž odlúčená

61 Trid., sess. 24, can. 8 a KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 217.

62 FRANK, *Principia juris*, s. 129.

63 JUNG, *Darstellung*, s. 215.

64 RITTNER, ref. 2, s. 556-558.

65 NEMEC, *Základy kánonického práva*, s. 119.

66 KÖVY, *Summarium*, s. 38; SZLEMENICS, *Elementa iuris*, s. 153-154.

67 KHLÓSZ, *Praxis seu forma processualis*, s. 231. K rozdeleniu majetku a vzájomnému usporiadaniu ohľadom výchovy detí, výživy i majetku (vysporiadanie aktív i pasív) mohlo dôjsť buď na základe vzájomnej dohody manželov, alebo rozhodnutím súdu. FRANK, *Principia*, s. 129. Uvedené možno demonštrovať aj výrokom iného vtedajšieho kánonistu Imricha Kelemena: „*Numquam divortium totale pronunciantum, nisi prius de prolium, si quae adsunt, sustentatione, et recta educatione, vel conventionione partium, vel iudicis determinatione plene prospectum sit.*“ Citované podľa KELEMEN, *Institutiones*, s. 360.

manželka vnímala ako vdova a výživné sa judikovalo do výšky primeraného vdovského výživného, obvyklého podľa jej stavu. Vinná strana zároveň prišla o právo spoločného bývania. Rozsudok cirkevného súdu o separácii mal teda aj dôsledky majetkovoprávne, respektíve zakladal nárok domáhať sa ich v civilnom spore.⁶⁸ Pri uplatnení tohto inštitútu bola nevinná strana navyše oprávnená bez súhlasu druhej strany k vstupu do kláštora.⁶⁹

Predmetný inštitút ilustrujeme na príklade niekoľkých kázuz zaznamenaných v trnavskom arcidiecéznom archíve. V nich sa v zásade postupovalo ako pri sporoch o nulitu manželstva, pričom rovnaké ako pri nulite zostávalo aj personálne zloženie súdu (s výnimkou absencie obhajcu zväzku, keďže v tomto prípade manželstvo trvalo ďalej). Hlavným cieľom bolo predovšetkým získanie zákonného dôkazu (najčastejšie vo forme svedeckých výpovedí) dosvedčujúcich *fundamentum* žaloby, t. j. dôvod na odluku.

Prvý z analyzovaných prípadov sa týka trinásť rokov trvajúceho manželstva riaditeľa kráľovského gymnázia v Trnave, 56-ročného Františka Bakyho a jeho manželky, 32-ročnej Anny Belošičovej, prejednávanej v rokoch 1807 a 1808.⁷⁰ Obaja boli predvolaní na 19. január 1807 vypovedať pred ostrihomským fiškálom (prokurátom) Andrejom Melczerom s cieľom dosiahnuť zmier medzi manželmi a ukončiť súkromnú odluku od stola a lôžka (*arbitrarium divortium*). Tá bola pôvodne iniciovaná manželkou kvôli údajnej opakovanej nevere manžela a vyvolanému verejnému pohoršeniu v Trnave, ako aj vo Svätom Juri. Manželka Anna, ktorá sa v tom čase odsťahovala od manžela a žila vo Sv. Juri, sa vo svojom návrhu vyjadrila, že s manželom už nechce obnoviť manželské spolužitie a žiada od neho len niekoľko osobných vecí, nepožadujúc žiadne výživné pre seba, len pre deti. Cirkevný súd na základe predloženej žaloby na úvod konania položil manželom sedem otázok, ktoré im boli pred súdom kladené konfrontačným spôsobom. Okrem identifikácie osôb a okolností vzniku a priebehu manželstva sa tieto týkali najmä druhu nezhôd, časového rozpätia trvania odluky a ochoty či neochoty vrátiť sa jeden k druhému. Manžel predmetné nezhody špecifikoval podozrivým životom manželky (*manifeste suspectam duxerit vitam*), ako aj bezdôvodným a proti jeho vôli uskutočneným zálohovaním jeho šiat a ešte i sfalšovaním „listu“ (zrejme dlžobného úpisu) na 2 000 zlatých. Manželka zase k údajnej nevere manžela pridala to, že k vstupu do manželstva bola prinútená matkou, pričom manžela nikdy neľúbila a už ľúbiť ani nemôže. K manželovi sa preto odmietla vrátiť, a to i napriek tomu, že ten ju za deväť mesiacov odluky

68 SZLEMENICS, *Elementa iuris*, s. 153-154.

69 JUNG, *Darstellung*, s. 114.

70 ATA, f. Officium vicariale Tirnaviense, Processualia, spor Andrej Melczer verusus vznešený František Baky a manželka Barbora, rod. Belošičová, rok 1807.

o to dvakrát požiadal. Súd po vypočutí oboch manželov vydal stanovisko dôrazne nabádajúce manželov k zmiereniu a návratu manželky k manželovi:

„Po vernom prijatí týchto vecí nech sa deklaruje, že sa žena na vážnu ujmu a nebezpečenstvo vlastnej duši, ale tiež z dôvodu bránenia a uberania na úcte vlastnému mužovi kvôli vážnemu verejnému škandálu vyzve k zmiereniu jednoty duši; v prípade opomenutia tohto napomenutia bude považovaná za vinnú stranu.“

Hoci sa konečné rozhodnutie v tomto spore v archívnom materiáli nezachovalo, s určitosťou možno predpokladať neochotu cirkevného súdu vyjsť manželom v ústrety, a to najmä s ohľadom na dĺžku manželského spoluzitia a nepustenie spoločnej domácnosti ani jednou zo strán bezprostredne po prvom čine predstavujúcom dôvod požadovania manželskej odluky. Z posledných zachovaných archívnych záznamov vyplýva, že keď v marci roku 1807 svätøjurský farár Michal Štiavnický z poverenia súdu Annu Belošičovú navštívil a vyzval ju k návratu k manželovi, ona odpovedala, že tak nemieni urobiť, bude sa naďalej živiť vlastnými rukami a od neho už nič nepožaduje. Ten istý postoj napokon zachovávala aj rok nato.

Ako druhú spomenieme kauzu žalobkyne Barbory Morinovej a žalovaného manžela Jána Mühlwassera z roku 1824.⁷¹ Hlavným dôvodom požadovania odluky od stola a lôžka mala byť krutosť manžela voči manželke a obavy o jej život. Po obdržaní citačného mandátu prisľúbili obe strany svoju účasť na vypočúvaní na súde prvej inštancie, ktorým bol vtedy určený trnavský súd (*in presentiam Sancti Sedis districtus tyrnaviensis citare*). Jedným z najdôležitejších dôkazov v tomto spore mala byť pritom listina mestského lekára o obhliadke tela manželky, ktorá dosvedčila viaceré modriny (dokonca i veľkosti dlane), a to na ľavej hornej čelusti a paži. Samotná manželka k bitkám navyše uviedla, že manžel sa jej dlhodobo vyhrážal zabitím, pričom nie raz na ňu vytiahol pištoľ so slovami, že má jeden náboj pre ňu a druhý pre seba. Svoju zúfalú situáciu ilustrovala tým, že raz jej hasiči museli pristaviť k oknu rebrík, vďaka čomu sa jej podarilo zachrániť, pričom inokedy zase našla útočisko u susedov. Potom ako odišla bývať k nevlastnej dcére, rozhnevaný manžel mal vziať zo skrine jej šaty i bielizeň a hodiť ich do maštale, pričom vydať ich odmietol dokonca i na výslovný príkaz svätøjurského richtára. Najmä na tomto základe požadovala oslobodenie od tohto „*hanebného a o jej vraždu sa usilujúceho barbara*“. I keď sa celý prípad manželka najprv v septembri 1824 usilovala uzavrieť na svetskom fóre (na svätøjurskom mestskom magistráte, ktorý mal manžela napomenúť a ape-

71 ATA, f. Officium vicariale Tirnaviense, Processualia, spor Barbora Morinová verus Ján Mühlwasser, rok 1824.

lovať na neho), predstavitelia mesta jej napokon odporučili, aby sa obrátila na príslušné cirkevné fórum a predložila mu spomenutú sťažnosť, zápis o telesnej lekárskej prehliadke, ako aj žiadosť o vyrieknutie trvalej odluky od stola a lôžka (*quorum tenoribus inhaerendo petit: divortium a Thoro et Mensa pronunciari*). Ďalej jej bolo odporučené, aby požadovala vyplatenie obvenenia a tzv. vdovské výživné (*intertentionem quasi vidualem*) z majetku manžela, ktorý mal navyše zaplatiť všetky súdne trovy. I keď ani výsledok tohto procesu sa nám z dôvodu nezachovania kompletnej súdnej dokumentácie nepodarilo zistiť, s určitosťou možno predpokladať, že žalujúcej strane sa vyhovel len sčasti. Cirkevný súd bol totiž oprávnený vyriešiť trvalú odluku len na základe dokázanej nevery jedného z manželov, a tak celú kauzu s najväčšou pravdepodobnosťou uzavrel povolením dočasnej odluky.

Ďalšia z analyzovaných káz sa týkala žalujúcej Márie Lovašovej a žalovaného manžela Imricha Csomora (obaja z Orechovej Potône), ktorá bola na trnavskom prvostupňom vikariátnom súde prejednávaná v rokoch 1816 – 1817.⁷² Zaujímavá je najmä tým, že v tomto prípade išlo o tzv. morganatické manželstvo (*matrimonium morganaticum*), t. j. manželstvo medzi ženou nešľachtického pôvodu (*pauperis*) a šľachticom (*nobilis*).⁷³ Z toho dôvodu tiež neprekvapuje, že žalujúcu stranu zastupoval *advocatus pauperum*. Súdom nariadené vyšetrovanie zo 7. februára 1817 dospelo k jednoznačnému záveru, že manžel zaobchádzal s manželkou bezdôvodne a často veľmi kruto, čo bolo dosvedčené viacerými svedkami. Okrem samotnej manželky mal pritom z domu vyhnať i deti. Samotné problémy v spoložití mali zo strany manžela (podľa tvrdenia manželky a ňou predvolaných svedkov) začať už krátko po vzniku manželstva, konkrétne po spotrebovaní manželkinho vena použitého predovšetkým na splatenie manželových dlhov. I keď všetko bola ochotná z lásky k nemu pretrpieť, napokon sa rozhodla požiadať o trvalú odluku od stola a lôžka, ako aj o vrátenie vena a výživné vrátane úhrady súdnych trov v hodnote 50 zlatých. Samotný manžel sa však bránil tvrdením, že nikdy nikto na vlastné oči nevidel, ako ju bije alebo jej ubližuje a že svedkovia tak vypovedajú len pod vplyvom manželky a z ľútosti voči nej. Z toho dôvodu požadoval, aby bol spod obžaloby oslobodený a aby ju súd zaviazal k obnoveniu manželského spoložitia s ním. Tak, ako sme predkladali v predchádzajúcom prípade, aj v tejto kauze súd rozhodol o dočasnej odluke od stola a lôžka, pričom manžel bol zaviazaný k vráteniu obvenenia, vena,

72 ATA, f. Officium vicariale Tirnaviense, Processualia, spor Mária Lovašová verus Imrich Csomor, rok 1816.

73 Cirkev tento druh manželstiev nikdy neuznávala a rovnako odmietala akceptovať znevýhodňovanie manželky a detí z neho pochádzajúcich, ktoré sa prejavovalo v ich vylúčení zo spoločenských hodností a titulov manžela a otca. Bližšie pozri DUDA, Katolícke manželské právo, s. 44.

koakvizície (... *juribus caeteroquin dotis, allaturae, et coacquisitionis eoram exequente, legitimandis actrici in salvo relictis*), ako aj k vyplácaniu náležitého výživného po dobu troch nasledujúcich rokov. Zatiaľ čo manželka bola s týmto rozhodnutím spokojná, manžel sa odvolal na súd druhej inštancie, v tomto prípade primaciálny súd v Jágri. Ten napokon v roku 1819 rozhodol, že celá kauza má byť vrátená na súd prvého stupňa na nové šetrenie a rozhodnutie vo veci samej, a to najmä s cieľom dosiahnuť pokonanie oboch strán (... *judicii ad forum instantiae remittendum decerni*). Je teda vysoko pravdepodobné, že odvolací súd nespochybnil samotné rozhodnutie o odluke, ale skôr ostatné nároky žalujúcej týkajúce sa majetkového vyrovnania manželov.

Ako posledný príklad uvedieme kauzu žalobcu, 64-ročného kráľovského poštovného úradníka Antona Mangolda, a žalovanej manželky, 51-ročnej Anny Márie Thielovej, z roku 1822.⁷⁴ Ako manžel uviedol vo svojej sťažnosti a žiadosti k ostrihomskému arcibiskupovi Alexandrovi Rudnayovi z 15. mája 1822, manželka začala byť v manželstve nespokojná po štyroch rokoch manželstva, keď ho nahovorila, aby sa presťahovali do Bratislavy. Zaujímavý historický kontext je zrejmý z vyjadrení manžela k udalostiam z roku 1809, keď po útoku Francúzov museli manželia zaplatiť 900 zlatých ako mimoriadnu požiaru daň, čo výrazne zhoršilo ich životnú situáciu. V roku 1811 došlo navyše k vydaniu patentu, ktorý znehodnotil domácu menu, čo viedlo k ďalším finančným ťažkostiam vedúcim k „*manželkinej neustále zlej nálade*“. I keď sa manželova majetková situácia v roku 1812 podstatne zlepšila, keď zdedil 5 500 zlatých, onedlho na to sa manželka zoznámila s penzionovaným kapitánom, rodeným Francúzom Roberthom. Krátko na to manžel vážne ochorel (dokonca prijal posledné pomazanie) a nechal sa nahovoriť, aby ju urobil svojou jedinou dedičkou. Prakticky ihneď po spísaní závetu mu manželka vzala všetky kľúče od izieb, opustila spoločnú spáľňu a začala nehanebne („*porušujúc dobré mravy a povest' rodiny*“) žiť so spomenutým kapitánom vo svojej izbe. V tom čase mu tiež vykričala, že ho nikdy neľúbila, nectila si ho a vydala sa za neho len z poslušnosti k svojej matke. Na naliehanie, aby kapitána opustila a vrátila sa k spolužitiu s ním odpovedala, že si bude robiť, čo sa jej zachce. I samotný kapitán ho začal presviedčať, aby opustil manželku, s ktorou si mali rozdeliť majetok na polovicu, a našiel si milenkú. Potom ako tento nemorálny a neprijateľný návrh žalobca odmietol, kapitán ho inzultoval a spôsobil mu viaceré zranenia, ktoré si liečil šesť týždňov. I keď na veliteľskom štábe dosiahol manžel zadosťučinenie a kapitán bol potrestaný osemtyždňovým väzením, ani vtedy jeho manželku neopustil a naďalej sa stretávali, a to neďaleko spoločného bydliska manželov. Manželka na ďalšie výzvy k opusteniu ka-

74 ATA, f. Officium vicariale Tirnaviense, Processualia, spor Anton Mangold verus Anna Mária Thielová, rok 1822.

pitána reagovala predajom viacerých spoločných vecí a výzvou na vyplatenie väčších obnosov peňazí ako náhrady za spotrebované veno. I keď si manžel ani po týchto udalostiach a verejne preukázanej nevere manželky nedokázal predstaviť ďalší život bez nej, napokon súhlasil s trvalou súkromnoprávnou odlukou od stola a lôžka, po ktorej sa plánoval odsťahovať do kapucínskeho kláštora a stráviť zvyšok života v modlitbách. V rámci nej sa obaja manželia 26. mája 1816 dohodli na majetkovoprávnom vyrovaní, podľa ktorého začal manžel od 1. januára 1816 vyplácať výživné vo výške 200 zlatých v polročných intervaloch. Okrem toho jej vyplatil ako veno namiesto dohodnutých 1 600 až 2 000 zlatých a k tomu jeden závetný odkaz v hodnote 450 zlatých. Manželka však stále nebola spokojná, stupňovala napätie medzi manželmi, a preto manžel začal zvažovať podanie oficiálnej žaloby o odluku na cirkevný súd, kvôli čomu sa 25. mája 1822 obrátil so žiadosťou o radu na spomenutého prímasa A. Rudnaya. Napriek tomu, že konečné rozhodnutie v kauze sa nezachovalo, je pravdepodobné, že na základe manželkinho cudzoložstva cirkevný súd vyšiel nevinnému manželovi v ústrety a s odlukou súhlasil.

Záver

Ako sme videli z načrtnutých teoretickoprávnych východísk a záverov uhorskej ranonovovekej kánonistiky a civilistiky, ilustrovaných na viacerých príkladoch manželských sporov z trnavského arcibiskupského archívu, zásada nerozlučiteľnosti sviatostného a konzumovaného manželstva bola v kánonickoprávnej praxi akceptovaná bezvýhradne. Situácia na cirkevných súdoch zostáva v tomto ohľade nezmenená dodnes, keďže v štúdiu reflektované manželskoprávne princípy majú základy v prirodzenom, respektíve pozitívnom Božom práve.

Napriek tomu je však zrejmé, že niektoré kauzy, ktoré by dnes skončili anuláciou manželstva boli v predmetnom období riešené prostredníctvom inštitútu trvalej alebo dočasnej odluky od stola a lôžka. Aj v samotných rozsudkoch sa pritom nie raz výslovne odkazovalo na postoje a argumenty ochrancu zväzku, na ktorých boli nie raz prakticky vystavané. Uvedené možno vysvetliť predovšetkým zvažovaním použitia inštitútu jednoduchej konvalidácie manželstva, ktoré mohlo viesť k splatneniu manželstva, respektíve prezumovaním vôle manželov zotrvať v manželskom zväzku dedukovanej zo skutočnosti dlhodobejšieho spolužitia, čo napokon predpokladajú i vtedajšie kánonistické manuály.

Konkrétnejšia analýza predmetných káuz zároveň preukázala, že okrem tridentských dekrétov sa pri rozhodovaní káuz v Uhorsku v prvej polovici 19. storočia odkazovalo aj na ďalšie kánonickoprávne univerzálne či partikulárne normy, z ktorých možno spomenúť najmä konštitúciu Benedikta XIV. (r. 1741) alebo Štatút Ostrihomskej arcidiecézy (r. 1657).⁷⁵ Dobrá spolupráca medzi svet-

75 KHLÓSZ, Praxis seu forma processualis, s. 231-232.

skou a duchovnou mocou zase umožňovala, aby boli veci osobného statusu manželov, vzniku a zániku manželstiev posudzované výlučne podľa kánonického práva na tamjších cirkevných súdoch a v prípade nevyhnutnosti bol štát, respektíve mestský magistrát pripravený zasiahnuť svojou donucovacou mocou, ako aj rozhodnúť o majetkovoprávnych nárokoch odlúčených partnerov. Ako bolo zrejmé, uvedený stav platil aj v sledovanej dobe počiatku 19. storočia, keď aj civilné uhorské právo uznávalo pre katolíkov (a v zásade aj zmiešané manželstvá) v predmetných kauzách výlučnú pôsobnosť kánonického práva a právomoc katolíckych cirkevných súdov.⁷⁶

O autoroch/ About the authors

doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

Právnická fakulta, Katedra dejín práva

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

Slovenská republika

e-mail: adriana.svecova@truni.sk

<https://orcid.org/0000-0002-8502-1139>

prof. doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Ústav kánonického práva

Šafárikovo námestie 6, 810 02 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: vojtech.vladar@flaw.uniba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-8148-0768>

76 JUNG, Darstellung, s. 79-80 a KELEMEN, Institutiones, s. 362.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Archív Trnavskej arcidiecézy (ATA), fond (f.) Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia.

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

BÓNIS, György. *Levéltári leltárak. Útmutató az esztergomi primasi levéltárhoz. Kézirat.* Budapest: A Művelődésügyi Minisztérium levéltári Osztálya, 1964.

Catechismus ex decreto SS. Concilii Tridentini ad parochos S. Pii V. pont. max. jussu editus celsissimo principe Francisco et Com. Barkóczy archi-episcopo Strigoniense. Tyrnavia: Typ. Colleg. Acad. Soc. Jesu, 1762.

HRDINA, Antonín Ignác. *Dokumenty Tridentského koncilu.* Praha: Krystal OP, 2015

SCHROEDER, Henry J. *The Canons and Decrees of the Council of Trent.* Charlotte: Tan Books and Publishers, 1978.

VERMEERSCH, Arthur a CREUSEN, Joseph. *Epitome iuris canonici cum commentariis ad scholas et ad usum privatum, Tomus II.* Mechlinia: H. Dessain, 1925.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

DOLINSKÝ, Juraj. *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek.* Bratislava: Dobrá kniha, 1997.

DUDA, Ján. *Katolícke manželské právo.* Spišská kapitula: Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 1996.

FRANK, Ignatius. *Principia juris civilis Hungarici. Tomus I.* Pestinum: Venui habent Eggenberge et Vigand, 1829.

JUNG, Johann. *Darstellung des ungarischen Privatrechtes. I. Band.* Wien: Bey B. Ph. Bauer, 1818.

KASPER, Walter. *Teologie kresťanského manželství.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997.

KELEMEN, Emericus. *Institutiones juris hungarici privati. Liber I.* Budae: Typis regiae scientiarum universitatis Hungaricae, 1818.

KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství.* Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 2004.

KHLÓSZ, Paulus. *Praxis seu forma processualis.* Tyrnavia: Acad. Soc. Jesu, 1761.

KÖVY, Alexander. *Summarium elementorum iurisprudentiae Hungaricae.* S. Patakini: Impressum per Andream Nádaskay, 1822.

LACLAVÍKOVÁ, Miriam. *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva).* Bratislava: Veda, 2010.

ROUILLARD, Linda Marie. *Medieval Considerations of Incest, Marriage, and Penance.* London: Palgrave Macmillan, 2020.

SCHATZ, Klaus. *Dějiny papežského primátu.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.

SZLEMENICS, Paulus. *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis. I. pars.* Posonium: Typis Simonis Petri Weber et Filii, 1829.

- NĚMEC, Damián. *Manželské právo Katolíckej cirkve s ohľadom na platné české právo*. Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- REYNOLDS, Philip L. *How Marriage Became One of the Sacraments*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- TÓTH, Norbert C.; LAKATOS, Bálint a MIKÓ, Gábor. *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíráskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején*. Budapest: Kódex Könyvgyártó Kft., 2014.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- BÓNIS, György. Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, 1963, roč. 49, 174-236.
- ERDÉLYI, Gabriella. Differences Between Western and East Central European Patterns of Remarriage and Their Consequences for Children Living in Stepfamilies. In *Hungarian Historical Review. New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2019, roč. 8, č. 4, s. 657-668.
- ERDŐ, Péter. Eheprozesse im mittelalterlichen Ungarn. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 1986, roč. 72, č. 1, s. 250-276.
- HRDINA, Antonín Ignác. K vybraným aspektům nového kanonického manželského procesu. In *Revue církevního práva*, 2016, roč. 22, č. 1, s. 9-22.
- HRDINA, Antonín Ignác. Biskup soudcem ve své diecézi. In *Revue církevního práva*, 2016, roč. 22, č. 2, s. 7–22.
- GLEJTEK, Miroslav. Práva a povinnosti uhorských biskupov pri správe diecéz v 11. až 14. storočí z pohľadu kanonického práva. In *Konštantínové listy*, 2018, roč. 11, č. 1, s. 97-104, DOI: [10.17846/CL.2018.11.1.79-104](https://doi.org/10.17846/CL.2018.11.1.79-104).
- LACLAVÍKOVÁ, Miriam. Spolunadobudnutý majetok manželov (koakvizícia) a formovanie modernej úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (1848–1950). In SCHELLE, Karel, ed. *Právní a ekonomické problémy současnosti I. Sborník prací*. Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 70-114.
- LAKATOS, Bálint a MIKÓ, Gábor. Fungovanie cirkevného súdництва v stredovekom Uhorsku. Ostrihomský tribunál v rokoch 1399 – 1428. In *Kultúrne dejiny*, 2015, roč. 6, č. 1, s. 28-45.
- MENKE, Monika. Obhájce svazku v manželském procese po reformě papeže Františka. In *Revue církevního práva*, 2016, roč. 22, č. 3, s. 25-35.
- ŠVECOVÁ, Adriana. Inštitút manželstva v novoveku na pozadí sporu o rozluku Jána Dubníčku versus Alžbety Magyaryovej. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 2, s. 231-248.

Učebnice

- BUŠEK, Vratislav. *Učebnice dějin práva církevního II*. Praha: Všehrd, 1946.
- DZIADZIO, Andrzej. *Powszechna historia prawa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- JACOŠ, Ján. *Cirkevné právo*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2006.
- NEMEC, Matúš. *Základy kánonického práva*. Bratislava; Trnava: Iura edition, 2001.
- POLÁŠEK, František. *Procesní právo*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, 2003.
- RITTNER, Edward. *Cirkevné právo katolícké. Díl II*. Praha: Nákladem Právnické jednoty, 1889.
- ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin, 1943.